

KOP Bölgesi ve Su İhtiyacı: Su Temin Alternatiflerine Genel Bir Bakış

Dr. Vakur Sümer, Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Konya Ovası Projesi (KOP) Aksaray, Karaman, Konya ve Niğde illerini içine alan 65 bin km²'lik bölgede çevresel sürdürülebilirliği ve insanı geliştirmeyi odak alan entegre bir kalkınma projesidir.

KOP'un temel bileşenlerinden birini tarımsal kalkınma, tarımsal kalkınmanın en önemli unsurlarından birini de en azından mevcut sulanan alanlarda sulu tarımın devamına imkan verecek ölçüde bir su varlığının kullanılabilir durumda bulunması oluşturmaktadır. Bu amaçla a) Tasarruflu sulama alt yapısı, b) Alternatif su kaynaklarının temini ön plana çıkmaktadır.

KOP Bölgesi'nin 3 Milyon ha tarım arazisinin ancak 900 bin ha'ı, genellikle modern ve tasarruflu olmayan şekilde sulanmaktadır. İklim şartlarına bağlı olarak büyük dalgalanmalar göstermekle birlikte bölgenin yaklaşık 8 milyar m³ yıllık su potansiyelinin önemli bir kısmı (%56) yeraltı kaynaklı olmak üzere bir kısmı Mavi Tünel Proje paketiyle kısa süre sonra sağlanacak yıllık 4.35 milyar m³ su sürdürülebilir kullanıma uygun durumdadır. Fakat bölgede halen tarımsal sulamada yıllık yaklaşık 6 milyar m³ suyun kullanıldığı bilinmekte, her yıl kullanılabilir durumdaki sudan yaklaşık %50 daha fazla su kullanılmaktadır. Özellikle kış yağışlarının az olduğu yıllarda bariz olmak üzere yeraltı suyu seviyesi hızla düşmektedir. Bu durum sulama planlaması ile birlikte modern tasarruflu sulama ve arazi alt yapısının olmadığı bölgeyi çevresel ve tarımsal sürdürülebilirlikten hızla uzaklaştırmaktadır. Bu su yetersizliği nedeniyle ekonomik kayıplar yaşanmakta ve ciddi çevresel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bölgedeki toprak ve tarımsal üretim potansiyelinin büyüklüğü ile büyük bir karşıtlık oluşturan su yetersizliği sorunu KOP'un sulama projeleri olarak devreye alınması ile daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. KOP çerçevesinde tarımsal üretimde hedeflenen artışların gerçekleşebilmesi için çok daha fazla miktarda suyun kullanıma sunulması gerekmektedir.

Daha fazla suyun kullanıma sunulmasının iki farklı metodu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, var olan su kaynaklarının daha etkin biçimde kullanılarak "her damla sudan daha fazla ürün elde etme" (more crop for every drop) prensibi. İkinci metod ise havza içi ve dışı su kaynaklarından su temini ve transferidir.

Birinci prensip çatısı altında; arazi toplulaştırması ve modern sulama sistemleri alt yapısının tesisinden, teşvikler ve bitki deseniyle oynanmasına, ölçüm ve tahsis metodlarının geliştirilmesine, suyun fiyatlandırılmasında uygulanacak esaslara, drenaj ve arıtma tesislerinin inşasına kadar çok çeşitli bir tedbirler manzumesi gündeme gelmektedir. Meselenin bu boyutu, daha açık ifadeyle suyun verimli kullanılması suretiyle dolaylı olarak daha çok su varlığı oluşturulması, öncelikli düşünülmesi gereken yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Dünya su literatüründe "su hiyerarşisi" başlığı altında tartışılan su kullanımı ile ilgili yaklaşımlarda öncelikli yöntem olarak havzada var olan suyun etkin biçimde kullanılmasını teşvik etmek gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu anlayışa göre, ancak var olan su

kaynaklarının en optimum biçimde kullanılmasını sağladıktan sonra yeni su kaynaklarının kullanıma sunulması düşünülebilir.

Ülkemizin üyelik müzakerelerini sürdürmekte olduğu Avrupa Birliği (AB) de resmi olarak "su hiyerarşisi"nin bir savunucusu konumundadır. AB'nin su kaynakları ile ilgili temel yasal düzenlemesi konumundaki Su Çerçeve Direktifi yakından incelendiğinde bu yaklaşımdan izler görmek mümkündür. Örneğin su kalitesini olumsuz etkileyebilecek su projelerinin gerçekten gerekli olduğu Direktif'te belirlenen kriterlere göre Komisyon nezdinde yazılı ve ayrıntılı olarak açıklanmalıdır. AB ülkelerinin büyük çoğunluğunda yeterli yağışların olması nedeniyle su yetersizliği değil suyun kalitesinin ön plana çıktığı ve hiç sulama yapılmadan tarımsal üretim yapılabildiği de bilinmelidir.

KOP özelinde düşünüldüğünde bu denli katı bir yaklaşımın Bölgenin ciddi ve acil bazı su ihtiyaçlarının giderilmesinde çok yarar sağlamayabileceği öngörülebilir. Zira bu yaklaşımın hayata geçirilebilmesi için havza içi su kaynaklarının belli oranda yeterli olması gerekmektedir. Ancak KOP Bölgesi için bu durum geçerli değildir. İçme suyu temininde önemli sıkıntı bulunmamasına rağmen tarımsal su kullanımı hassas dengelerde sürdürülmektedir. Havza içi akışa geçen su kaynakları son derece kısıtlı olduğu gerçeğinin istenmeyen bir sonucu olarak yeraltı sularının denetimsiz ve aşırı kullanımı Bölge'nin ayırt edici bir özelliği haline gelmiş ve dışarıdan su temin projelerinin meşruiyetini kanıtlayan bir durum olarak tartışmalara konu edile gelmiştir.

İkinci metod ele alındığında ise depolama (baraj, gölet, vb.) ve transfer tesislerinin (kanallar, boru hatları, vb.) inşasının karşımıza çıktığını görmekteyiz. KOP Bölgesi bağlamında Konya Kapalı Havzası içi su kaynakları ihtiyaçlarla kıyaslandığında yetersiz bulunduğundan, havza dışı kaynaklara yönelmek orta ve uzun vadede olası ve hatta kimi değerlendirmelere göre kaçınılmaz -görünmektedir. Diğer bir ifade ile büyük miktarda suyu bölgenin hizmetine sunacak "havza dışından su temini" projelerine er ya da geç ihtiyaç olacağı değerlendirilmektedir. Sonuç olarak KOP Bölgesi özelinde "yeni su temini" denildiğinde büyük oranda havza dışı kaynaklardan su transferinin kastedildiği anlaşılmalıdır.

Havza dışı kaynaklardan su transferi düşüncesi bölgede KOP işlerlik kazanmadan çok önce dahi dile getirilmekteydi. Kamuoyunda Mavi Tünel olarak bilinen, Göksu Nehri'nin sularının bir kısmının verimli Çumra Ovası'na getirilmesi fikri esasen oldukça eskiye dayanmaktadır. KOP'un sulama ile ilgili kısmıyla birlikte bu ve benzeri projelere daha bütüncül ve sistematik bir yaklaşım kazandırılması öngörülmektedir.

Günümüzde bölgede KOP Bölge Kalkınma İdaresi'nin kurulmasıyla KOP kapsamında yapılan çalışmalar yeni bir boyut kazanarak, önceliğin tasarruflu su kullanımına imkan verecek bir tarım alt yapısı oluşturmaya yönelik olduğu görülmektedir. Bu yapının yukarıda zikredilen arazi toplulaştırmaları, damla sulamaya uygunluk sağlayacak basınçlı sulama ana hatlarının tesisi ile sağlanacağı görülmektedir. Eş zamanlı olarak suyun hacim esasına göre kontrollü kullanımın sağlanması çalışmaları yürütülmektedir. Çünkü bölgede su kaynakları sınırsız değildir. Sürdürülebilirlik açısından dileyen dilediği gibi su kullanma lüksüne sahip değildir.

Fakat su tahsis çalışmalarına geçiş süreci iyi yönetilemediği durumda bölge tarımsal üretiminin olumsuz etkilenmesine karşı gerekli tedbirler alınmalıdır. Yine eş zamanlı olarak Mavi Tünel örneğinde olduğu gibi yakın dış havzalardan su transferi çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmaların devam edeceği, en azından bölgeden bu baskının olacağı görülmektedir.

Her koşulda, uzak mesafelerden su temini projeleri yüksek maliyetli işlerdir. İnşaat maliyetlerinin dışında sıklıkla işletme ve bakım onarım maliyetleri de yüksek olabilmektedir. Su genellikle pompaj ile nakledilmekte ve ciddi elektrik maliyetleri oluşmaktadır. Kilometrelerce uzunluğundaki iletim kanallarının bakım ve onarımı için de kayda değer sayıda personele ihtiyaç bulunmaktadır. Havza dışından su temininin diğer bir yönü de katılımcılık ilkesi ile ilişkilidir ve su transferi projelerinde transfer edilecek suyun bulunduğu havzada yaşayanların görüşlerinin proje kararına ne ölçüde yansıtılabileceği konusu tartışmalıdır. Diğer bir anlatımla, havzalar arası su transferlerinde "demokratik açık" (democratic deficit) denilen bir olgu da sıklıkla gündeme gelebilmektedir.

Havzalar arası su transferlerinde zaman zaman sınıraşan su kaynaklarından (örneğin Fırat-Dicle Havzası'ndan) başka ulusal havzalara (örneğin Konya Kapalı Havzası'na) yapılabilecek su transferleri gündeme getirilmektedir. Bu projeler teknik olarak mümkün görünse dahi uluslararası hukukun bir konusu durumundaki sınıraşan suların kullanımı açısından problemlili olabilmektedir. Bir sınıraşan su kaynağının mansap ülkesi durumunda bulunan bir ülkenin su kaynağının tümünü kendi toprakları içine yönlendirmesi şeklinde bir yaklaşım, bilinen diğer adıyla "Harmon Doktrini", günümüzde "önemli zarar vermeme ilkesi"nin geniş çerçevede kabul görmesiyle birlikte uygulanması zor görünmekle birlikte, imzalanacak uluslararası antlaşmalar ile, havzada kullanılması öngörülmeleyen fazla suyun çevresel kaygıları da dikkate alan bir yaklaşımla havza dışına transferi gündeme gelebilecektir. Fakat diğer yandan bugünden gelecek planlamaları yapılmalıdır. Çünkü mega projelerin uygulanması on yıllar alabilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin orta noktasında, stratejik bir konumda olan ve GAP Bölgesi kadar tarım arazisine sahip KOP Bölgesi'nde, KOP'un en temel bileşenlerinden olan tarımsal üretimde sürdürülebilirlik için gerek su verimliliğinin artırılması ve suyun yeniden kullanımının sağlanması, gerekse -maliyetli de olsa- yeni su temin projelerinin hayata geçirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Su verimliliğinin artırılması ile ilgili alt-projeler mutlaka KOP planlarının içine entegre edilmelidir. KOP'un belirlenen takvime uygun yürütülebilmesi için toprak ve su kaynakları varlığının ayrıntılı olarak envanter çalışmalarının yapılmasının sonrasında, su temin projelerinin çok boyutlu etkilerini dikkate alan bütüncül bir yaklaşımla bir "su temin planı" hazırlanmasının yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

Dr. Vakur Sümer
Selçuk Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü- Eylül 2012